

Kárpátalja etnikai arculatának változása 1945–2001 között

Rezümé Tanulmányomban a Kárpátalján élő magyar kisebbségi közösség demográfiai viszonyaira, etnikai térszerkezet átalakulására, migrációs folyamatainak elemzésére koncentráltam. Kocsis Károly, Molnár D. István, Molnár D. József és Fodor Gyula kutatási eredményei jelentették számomra a kiindulópontot. Az utóbbi években Kárpátalját elhagyó, az ottani magyar közösségből kiváló személyek magas számban választják Magyarországot új hazájuknak. A letelepedők között a fiatal, magasan képzettek vannak többségben. Javarást a migráció következtében a nemzetiségi szerkezetben is megjelennek a torzulások. A magyarok rovására nő a más nemzetiségűek részaránya.

Abstract In my study I was examine the demographical and migration relations of the nationalities living in Subcarpathia between 1945 and 2001. During the 20th century the population of Subcarpathia had been in constant move. Between 1945 and 1989 the east oriented, inner migration was significant in this area. The opening of the borders changed the situation in 1989. Cross-settling to the homeland remarkably appears in the circle of Subcarpathia Hungarian ethnic group, which results in the constant increase of the local Ukrainian ethnic group (at the expense of the remaining Hungarians). Due to the increasing Hungarian immigration rate, the coherent Hungarian settlement territory is in the process of dissolving. In my project I was inspired by the research of Károly Kocsis, István Molnár D., József Molnár, and Gyula Fodor.

Bevezetés

Tanulmányomban a Kárpátalján élő nemzetiségek demográfiai és migrációs viszonyait vizsgálom 1945 és 1989 között. Az elmúlt évtizedek tendenciáit, sajátosságait elemezve elsősorban a magyar kisebbségi közösség népességmozgalmi változásait, a változások irányát és a migrációs tendenciákat próbálok meg feltárni.

Témaválasztásomat a vándorlási folyamatok felgyorsulása és a kárpátaljai migráció sajátosságaira kiterjedő elemzések hiánya tette indokolttá. A téma fontosságát jelzi, hogy Kárpátalja migrációs mutatóinak ezen időszakra történő elemzéséről viszonylag kevés publikáció áll rendelkezésre.

A tanulmányom alapfeltevése, hogy Kárpátalját az általam vizsgált időszakban elhagyó, és a főként Szovjetunióban önkéntes vagy kényszer leteleplülő migránsok korösszetételében a fiatalabb korcsoport a jellemző.

Kárpátalja bemutatása

Kárpátalja Ukrajna Kárpátontúli területeként számon tartott, tizenkétezer-nyolcszáz négyzetkilométernyi régiója. A területet északról Lengyelország, Ukrajna lemergi (Ivovi), keletről ivano-frankivszi területe, délről Románia, délnyugatról Magyarország, nyugatról pedig Szlovákia határolja. Az ország egyetlen olyan területe, ahol jelentősebb számú magyar nemzetiségű ember él. A terület lakosságának 12,1%-a magyar, amelynek legnagyobb része a magyar–ukrán határ menti 20 km-es sávban él (Molnár 2004: 120).

A Kárpátalja elnevezés az 1930-as években jelent meg a köztudatban, addig Ruszinkó vagy Podkarpatszka Rusz néven emlegették a területet. Önálló összefüggő régióként csak 1944 után beszélhetünk Kárpátaljáról.

A XX. század folyamán a területi átrendeződések következtében Kárpátalja többször gazdát cserélt, több hatalom váltotta itt egymást. Az Osztrák–Magyar Monarchia (1918. november 15-ig), a Magyar Köztársaság (1918. november 16–1918. december 20.), Ruszka Krajna (1918. december 21.–1919. március 21.), a Kőrösmezei Hucul Köztársaság (1918. november 8.–1919. március 21.), a Magyar Tanácsköztársaság (1919.

* PhD-hallgató, PTE Politikatudományi Doktori Program.

március 21.–1919. április 19.), román megszállás (1919. április 10.–1920. júniusának vége), csehszlovák megszállás (1919. január 12.–1920. június 4.), a Csehszlovák Köztársaság (1920. június 4.–1938. október 7.), csehek–szlovákok–kárpatorosok föderatív köztársasága (1938. október 8.–1938. október 26.), csehek–szlovákok–kárpatukránok föderatív köztársasága (1938. október 26.–1939. március 15.), az önálló Kárpátukrán Köztársaság (1939. március 15-én néhány óráig létezett), a Magyar Királyság (1939. március 15.–1944. március 21.), a németek által megszállt Magyarország és a nyilasok (1944. március 21.–1944. október 23.), a Csehszlovák Köztársaság (1944. október 24.–1944. november 25.) és Kárpátontúli Ukrajna (1944. november 26.–1945. június 29.). 1946. január 22-ével létrejött a Kárpátontúli Terület a Szovjetunióhoz tartozó Ukrajna kötelékében. 1991-ben Ukrajna függetlenné vált. (Gabóda 2004: 71–99).

1. ábra. Magyarok Kárpátalján

Forrás: Molnár J. - Molnár D. I. 2000

A területi változások miatt folyamatosan változott az államalkotó többség és a Kárpátalján élő kisebbség „szereposztása”. Minden megszálló állam a saját maga képére próbálta átgyúrni a soknemzetiségű, soknyelvű, sokvallású államot (Hajdú 2009: 290).

A Kárpátalján élő népesség számáról, összetételéről már a 17. században jegyeztek fel információkat. Az is igaz, hogy a hitelességük megkérdőjelezhető, de ez a későbbiekre is igaz, mivel a Szovjetunió idején is sok kozmetikázás érte a demográfiai adatokat (Fodor 2003: 82).

A II. világháborúig Kárpátalja egy természetes migrációs folyamat célállomása volt. A vidék vonzotta a betelepülőket. A következő vándorlási hullám a második világháború után érte el a területet. A migráció iránya azonban nem nyugati, hanem keleti volt. Az erre az időszakra jellemző belső vándormozgalom alakulását, közvetlen adatforrások hiányában, a népszámlálások alapján, közvetve lehet nyomon követni.

Az ideiglenesen hiányzók azok, akik a számlálás időpontjában nem tartózkodtak a megyében, de rendszerint állandóan Kárpátalján laktak. Nem tekintették ideiglenesen hiányzóknak a sorkatonai szolgálatot teljesítőket és felsőoktatási hallgatókat. Az ideiglenesen hiányzókat az állandó népességhez sorolták. Kárpátalja esetében azzal, hogy meghatározták ezeket a fogalmakat, kategóriákat, lehetőséget teremtettek a nemzetiségi arányok manipulálására, a magyarság hátrányára (Popovics 1994a: 38).

Keleti irányú migrációs folyamatok

A Kárpátontúli területen a belső irányú migráció volt a jellemző. A Szovjetunió belső területeiről oroszokat, ukránokat telepítettek be Kárpátaljára. A kolhozokba kényszerítették, sokszor a földjüktől megfosztott kárpátaljai őslakosok, köztük magyarok is, gyakran vállaltak idénymunkát oroszországi és ukrainai építkezéseken, kolhozokban. Az idénymunka során a kárpátaljaiak otthoni jövedelmük többszörösét keresték meg.

A kárpátaljai egyetemeken, főiskolákon és szakmunkásképzőkben végzett friss diplomásokat két-három évre a Szovjetunió belső területeire irányították, ott kezdhették el „karrierjüket”. Létezett egy kormányrendelet, amely az egyetemek, főiskolák, szakközépiskolák vezetőinek – népgazdasági és állami érdekből – lehetővé tette, hogy 2-3 évre kötelező jelleggel a végzett diplomás hallgatókat olyan munkahelyekre irányítsák, amelyet célszerűnek láttak a különböző szovjet megyék munkaerő-igényei alapján (Popovics 1994 b: 28).

A 18. életévüket betöltött fiatalembereket 3, majd később 2 éves sorkatonai szolgálatra hívták be, amelyet legtöbbször Ukrajnán kívüli köztársaságban töltöttek le. Emellett a régióba tömegesen érkeztek a birodalom belsejéből katonák és tisztek.

Kárpátaljára ugyanakkor a Kárpátokon túlról irányítottak szakembereket. Így fordulhat elő, hogy a volt Szovjetunió mindegyik utódállamában él kisebb-nagyobb magyar közösség, s ezzel magyarázható a grúz, örmény, tadzsik, kazah, türkmén, észt nemzetiségűek felbukkanása is Kárpátalján 1945 után (Gabóda 2003: 71–99). Mindezzel a hatalomnak az volt a célja, hogy nemzetiségileg homogén társadalmat alakítson ki.

1. táblázat. A be- és kitelepülők aránya Kárpátalján 1946 és 1990 között
(százalékban kifejezve az összlakosság számához viszonyítva)

	1946	1959	1979	1989	1990
Betelepült	2,8	1,4	1,2	0,6	0,2
Kitelepült	3,1	0,1	0,2	3,2	4,9
Idénymunkára jött	0	0,1	1,4	1,6	1,4
Idénymunkára ment	0	0,1	0,3	6,4	7,7

Forrás: Szabó 1993: 64. p.

A leglátványosabb népességgyarapodás a nagyvárosokban valósult meg. Ungvár lakossága háromszorosára, Munkácsé két és félszeresére növekedett a tárgyalt időszakban. A betelepítések, vándormozgalmak következtében az etnikai arányok is megváltoztak, a magyar nemzetiségűek számának csökkenése a nagyvárosokban is tapasztalható volt. A kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség egyik legfájóbb pontja a városok elvesztése (S. Benedek 2002: 110).

2. táblázat. A magyar lakosság számának alakulása az ősi magyar városokban

	1941	1979	1981	Napjainkban
Ungvár	27896	7619	16000	8000
Munkács	21277	6883	15200	6975
Beregszász	19784	15759	24700	12800
Nagyszőlős	7372	3042	6700	3400

Forrás: Szabó László 1993

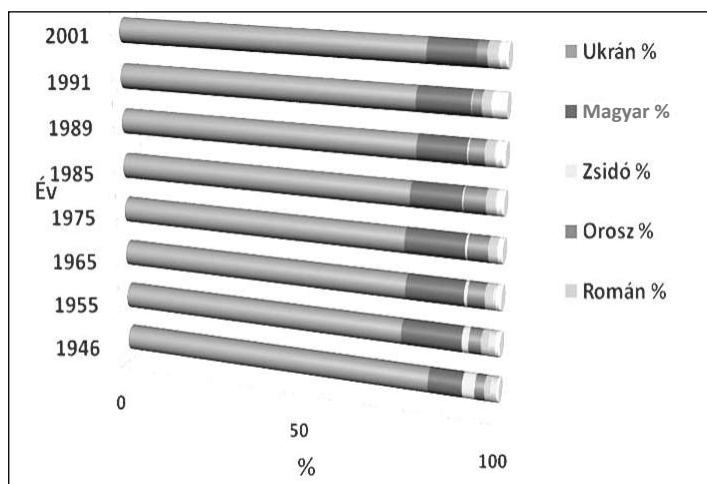
A nemzetiségi összetétel változásai Kárpátalján 1945-től napjainkig

Ha összehasonlítjuk az 1944. évi és az 1946. évi adatokat, óriási eltérésekkel találjuk szembe magunkat. A legtragikusabb a 82,3%-nyi ukránok megjelenése, akiknek két éve még nyomuk sem volt. Ennek oka, hogy a szovjet szakemberek ukránokká nyilvánították a ruszinokat, s mindemellett folyamatosan települtek be emberek Nyugat-Ukrájából a Magyarországra költöző magyar családok helyére. Az ukránok aránya 1950 óta folyamatosan nő, számuk 2001-ben 1 001 149 főt tett ki.

A második legnépesebb etnikai csoport a magyarság, akikkel egy külön fejezetben foglalkozom.

A legutóbbi népszámlálás adatai alapján a románok kerültek fel a dobogó legszokára, megelőzve az 1989-ben még magasan előttük álló oroszokat. A románok száma 12 év alatt 9%-kal nőtt és meghaladja a 32 ezret. Ez a gyarapodás a természetes szaporulatnak köszönhető (Molnár 2004b: 341).

Az etnikai rangsorban a negyedik helyen az oroszok állnak. 1946-tól a folyamatos betelepítések, vándormozgalmak keretében nőtt a számuk. A 80-as években nagyarányú asszimilációval, kisebb mértékű kivándorlással találkozhatunk. Arányuk 2001-ben 2,5% volt.

3. ábra. A nemzetiségi összetétel változásai Kárpátalján 1946-tól napjainkig

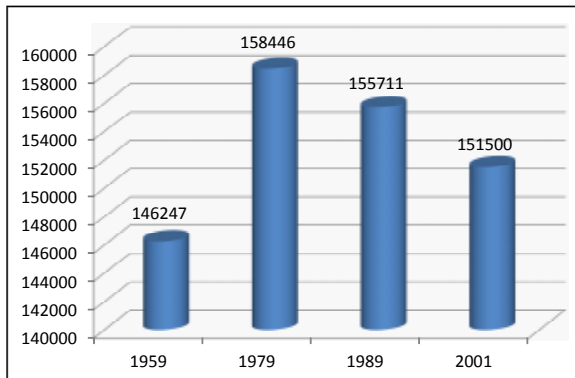
Forrás: Szabó László 1993., Kocsis Károly 1999

Beszélhetnénk még a németekről, csehekről, szlovákokról, zsidókról. Mindannyiukban közös, hogy 1990 után megnövekedett a kivándorlók száma. Nagy számban választják új lakóhelyüknek Németországot, Izraelt, USA-t.

A kárpátaljai cigányság valós számáról nincsenek megbízható adataink. Mindennek az oka, hogy sok cigány ma is magyarnak, ukránnak, szlováknak, románnak vallja magát. Vannak olyan demográfusok, akik 10–15%-nál is többre becsülik a kárpátaljai cigányok részarányát. A legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai szerint arányuk 1,1%-ot tesz ki a megye összlakosságán belül (Fodor 2003: 90).

Magyarok Kárpátalján

A kárpátaljai magyarság fő sajátosságai közül elsőként a kis létszámmal kell foglalkoznunk. A magyarok száma 1946-ban volt a minimális szinten (8,7%). Ennek több oka is volt: „malenykij robot”, megfélemlítések a hatóságok részéről, háborús veszteség. 1950-re arányuk majdnem megduplázódott, elérték a maximális 17,3%-ot. Azóta arányuk fokozatosan csökken. A fogyás az 1980-as évek óta komolyabb méreteket öltött. 1989-ben 2735-tel kevesebben voltak mint, 1979-ben. 1989 és 2001 között 4,2 ezer fős, azaz 2,7%-os apadást regisztráltak (Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal: 2003b). A kárpátaljai magyarság lélekszámcsökkenése a következő tényezőkből állt össze: természetes fogyás, asszimiláció, migrációs veszteség. Az elemzők szerint a változás az optimista forgatókönyvek szerint zajlott (Molnár 2003: 68). Megállapíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyar közösség az elvándorlás miatt az 1989 óta eltelt közel két évtizedben jelentős veszteséget szenvedett el.

4. ábra. A magyarok számának alakulása Kárpátalján 1959–2001 között

Forrás: Szabó László 1993, Kocsis Károly 1999

IRODALOM

- Gabóda Béla (2003). *A kárpátaljai magyarság politikai szervezettsége és törekvései*. Valóság, 46 (11): 71–99.
- Fodor Gyula (2003). Kárpátalja demográfiai jellemzése a népszámlálások adatainak tükrében. In: Süli Zakar István (szerk.): *Társadalomföldrajz – Területfejlesztés I.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 81–95.
- Fodor Gyula (2004). Demográfiai változások Kárpátalján az 1989-es és a 2001-es népszámlálás között. In: Süli Zakar I. (szerk.): *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 347–353.

- Hajdú Zoltán (2009). Kárpátalja területi autonómiája: alapvető államstruktúra és határváltozások, de a kérdés örök? In: Kupa László (szerk.): *Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában a múltban és a jelenben*. Pécs, PTE – Bookmaster Kft., 208–215.
- Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal 2003b: Zakarpatszke oblasznye Upravlinnya Sztatistikai (Закарпатське обласне управління статистики), *Національний склад населення та його мовні ознаки* (статистичний бюлетень). Ужгород.), Ungvár, 2003.
- Dr. Kocsis Károly (1999). Társadalom és gazdaság napjainkban. In: Bulla Béla – Mendöl Tibor (szerk.): „*A Kárpát-medence földrajza*”. Budapest: Lucidus Kiadó, 339–378.
- Molnár József – Molnár D. István (2003). Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrainai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében. In: Gyurgyik László – Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989 – 2002*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 62–80.
- Molnár József (2004a): Kárpátalja lakosságának nyelvi összetétele a 2001-es ukrainai népszámlálás adatai alapján. In: Beregszászi Anikó, Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint, 119–130.
- Molnár József – Molnár D. István (2004b). Kárpátalja nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálási adatok alapján. In: Süli-Zakar István (szerk.): *Határokon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 131–137.
- Popovics Tibor Miklós (1994a). *A kárpátaljai magyarság statisztikai számbavételének egyes kérdései a volt Szovjetunióban, összefüggésben az őket ért diszkriminációval*. Kapu, 7. (10 – 11): 36–40.
- Popovics Tibor Miklós (1994b). *Diplomás kárpátaljai magyarok diszkriminációja a szovjet totalitárius rendszerben*. 2. Magyar Felsőoktatás, 4. (8–9): 28–29.
- Dr. Szabó (1993). *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó
- S. Benedek András (2002). *Magyarok Kárpátalján*. Korunk, 13 (2): 109–112.

2010.09.16-19.

A Kárpátok növényzetének vizsgálata az elmúlt kétszáz évben – nemzetközi tudományos konferencia Margittai Antal születésének 130. évfordulója alkalmából.